

ANDREJ STUDEN (ur.): *Mimohod blaga: Materialna kultura potrošniške družbe na Slovenskem.*

Inštitut za novejšo zgodovino (zbirka Vpogledi), Ljubljana 2019, 242 str.

Mimohod blaga je nova znanstvena monografija Zbirke Vpogledi Inštituta za novejšo zgodovino, ki pretežno tematizira materialno kulturo preteklosti. Izjemi sta kulturnoantropološki raziskavi, ki se soočata s sodobnim porabništvom. Urednik Andrej Studen je uvodoma poudaril, da naj bi v monografiji zbrane študije primerov

poglobile [...] naše vedenje o socialni, gospodarski in kulturni zgodovini. Prispevale naj bi k večjemu razumevanju današnje družbene blaginje in izobilja reči, ki jih vsakodnevno kopičimo s potrošništvom. Opozorile naj bi na procese, ki so privedli do današnjih standardov, novih mentalitet in modernega življenjskega stila. Izpostavile naj bi tudi strukturne razlike in procese, ki se v zvezi z materialno kulturo in potrošništvom pojavljajo v različnih družbenih sistemih, torej v kapitalizmu, socializmu in v dobi tranzicije. (str. 7–8)

Katere sestavine materialne kulture na Slovenskem so pridobile menjalno vrednost in postale blago ter se bralcem monografije predstavljajo v slovesnem sprevedu? Aleksander Žižek in Boris Golec sta pregledala oporoke iz fondov krajevnih sodišč, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Celje in so se v večjem številu začele pojavljati ob koncu 18. stoletja. V njih sta odkrila naslednje sestavine pretežno kmečke materialne kulture: nepremičnine, predvsem dragoceno zemljiško posest in stavbe; premičnine, predvsem živino ter orodje in zaloge hrane in krme; denar, pretežno kot delež na posestvu za ženo, preužitkarje, neporočene tete ali strice in sirote. Podedovana pa sta bila tudi izterjava in vračilo dolgov. Stalnica oporok so bila intencije in volila cerkvi (pogrebna maša, maša zadušnica in sedminka maša) ter darila revežem. V oporokah so redki zapisi osebnih predmetov, ki razkrivajo pretežno sestavine oblačilne kulture in kak kos pohištva, npr. skrinjo.

Andrej Studen se posveča obrtnim in industrijskim razstavam 19. stoletja ter jih interpretira kot medij industrijske in porabniške družbe. Tovrstne razstave so imele oglaševalski namen, saj so se obiskovalci seznanili z ekonomsko in idejno vrednostjo predmeta. Prva gibala razstav so bila obrtno-industrijska društva. Graško Društvo za pospeševanje in podpiranje industrije in obrti je tako prodajno razstavo v Ljubljani septembra 1844 organiziralo z namenom, da bi pritegnili trgovce iz enega najpomembnejših pristanišč v južni Evropi – Trsta – in jih povezali z domačimi obrtnimi delavnicami in industrijo. V Reduti in Virantovi hiši na trgu pri sv. Jakobu so bili razstavljeni odlični in tudi najpreprostejši metalurški, lončarski, stekleni, mizarški, kemični, kmetijski, tiskarski in knjigoveški, pleteni, slamnati, suhorbarski,

sukneni, bombažni, laneni, usnjeni, svileni in krzneni izdelki, izdelki iz dragih kovin, roževine in kosti, ure, papir, rože, modeli strojev, glasbeni instrumenti, dežniki in sončniki, slike in litografije. Obrtno-industrijske razstave so postale v 30. letih 20. stoletja prostor za samopredstavitve podjetniške elite in hkrati prostor, kjer se je meščanstvo urilo v kulturi porabništva. Marija Počivalšek analizira prodajni katalog trgovske hiše Rudolfa Stermeckega iz Celja, ki je prva na Slovenskem ponujala kataloško prodajo manufakturnega, modnega in galanterijskega blaga, čevljev, konfekcije in perila, ki sta bila v večji meri sešita v lastnih šivalnicah, pa tudi modnih dodatkov, hišnega tekstila, športnih izdelkov, igrač, fotografske opreme, daljnogledov, svetil, glasbil, gramofonov in plošč, pripomočkov za gospodinjstvo in higieno itn. Katalogi so bili ilustrirani z natančnim opisom izdelka (barva, material, velikost in cena). Stermecki je blago, namenjeno srednjemu sloju meščanstva in premožnejšemu delavstvu, sprva razpošiljal po avstro-ogrski monarhiji in pozneje po vsej Jugoslaviji. Kljub temu da je kataloška prodaja omogočala premišljeno izbiro, je bilo mogoče nepoškodovano blago v primeru neustreznosti vrniti.

Dunja Dobaja je raziskala učila in učne pripomočke v ljubljanskih javnih ljudskih in meščanskih šolah v obdobju med obema vojnama. Uvodoma pojasnjuje pravno ureditev in osvetljuje prostorsko stisko meščanskih in ljudskih šol. Nato opiše odstranjevanje učil in učnih pripomočkov ob razpadu avstro-ogrske monarhije, npr. trganje neprimernih strani iz šolskih knjig, prebarvanje napisov itn, ter uvajanje novih za potrebe jugoslovanske države. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev po prvi svetovni vojni so mnoge učne pripomočke izdelali kar učitelji

* Vanja Huzjan, univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja, strokovna sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; vanja.huzjan@zrc-sazu.si.

skupaj z učenci, šolska ravnateljstva pa so poskrbela, da je mestna občina revnim učencem priskrbela brezplačne šolske potrebščine. Mimohod učil in učnih pripomočkov med obema vojnama je bil naslednji: table, krede, zemljevidi, ruska računalna, lesena geometrijska telesa, metrske palice, merilniki za tekočino, tehtnice z utežmi, knjige, zvezki, papir, mape, peresa, svinčniki, telovadna orodja v šolah, ki so imele telovadnico, in šolski vrtovi.

Jerneja Ferlež na primerih televizorja, avta in pralnega stroja analizira premike prostorov vsakdanje rutine in prostega časa v 60. in 70. letih 20. stoletja. Televizor, avto in pralni stroj so, poleg zrahljanih vezi hišne skupnosti, vplivali na umik ljudi z dvorišč v stanovanja. Sprva je bil ogled televizijskega prenosa zaradi redkih sprejemnikov družabni dogodek. Z večjo dostopnostjo je televizor postal osrednji predmet večine dnevnih sob in ogled programa družinski večerni ritual. Možnost nakupa pralnega stroja je žensko razbremenila težkega dela, stiki s sosedi so se omejili na obešanje in pobiranje perila, gospodinjska funkcija dvorišča je tako sčasoma zamrla. Ljudski *fičko*, *stoenka*, *spaček* in *katra* so omogočali večjo mobilnost družin, pogostejše izletniško preživljanje prostega časa in postopno oddaljevanje od hišne oz. sosedske skupnosti. TV sprejemnik, pralni stroj in avto so bili v času uvajanja v gospodinjstva simbol družbenega statusa. Podobno vlogo je imel traktor na slovenskem podeželju, o čemer piše Meta Remec. Traktor ni le spremenil načina pridelave poljščin iz ročnega v strojno, s čimer se je spremenila tudi kulturna krajina, temveč je postal simbol modernega kmetijstva. S svojo surovo močjo naj bi socialistično revolucijo razširil tudi na podeželje. Od druge polovice 50. let so kmetijske zadruge, v katere je bilo tedaj vključenih 70 odstotkov kmečkih gospodarstev, skrbele za mehanizacijo, predvsem traktorje, in reprodukcijski material. Do srede 60. let je veljalo, da kmet ne sme imeti traktorja v zasebni lasti, ker bi to vodilo v kapitalizem, a je število zasebnih

traktorjev postopoma raslo vse do konca 80. let, ko je imela traktor praktično vsaka kmetija, pa čeprav le za okras. Hitrejša obdelava zemlje in večja količina poljskih pridelkov sta kmetom omogočila zaposlovanje v bližnjih industrijskih obratih, hkrati pa je modernizacija kmetijskega gospodarstva od kmeta zahtevala izobraževanje na področju strojništva in agronomije.

Ana Kladnik se posveča raziskavi materialne kulture gasilstva v funkcijah porabništva in vsakdanjika. Prostovoljna gasilska društva so v 19. stoletju nastajala zaradi narodnih gibanj in pritiska proizvajalcev gasilskih vozil in opreme na mestne veljake. Poleg (junaške) primarne funkcije so imela še močno družbeno, predvsem družabno (vrtne veselice, tombole, pustovanja, silvestrovanja itn.) in simbolno vlogo. Socializem je sicer vnesel spremembe v lokalno samoupravo ter organizacijo gasilske službe, a folklor ob pridobitvi »nove družbene gasilske brizgalne« (str. 133) je bila podobna predvojni. Konec 60. let je vzniknila skrb za gasilsko dediščino (gasilski muzeji) in ohranjanje tradicije z gasilskimi prireditvami.

Jurij Hadalin je raziskal pojav jugoslovanske malice, ki naj bi bila kruh s pašteto. V duhovitem prispevku oriše nastanek socialistične paštete različnih proizvajalcev, proizvodnjo, oglaševanje ter umeščenost konzerviranih živil v nastanek samopostrežnih trgovin in razcvet porabništva v drugi polovici 60. let prejšnjega stoletja.

Marta Rendla se posveča raziskavi sestavljivega sistemkega pohištva v socializmu. Serijska proizvodnja sistemkega pohištva je odgovorila na potrebe povojne obnove in gradnje novih družbenih stanovanj, novega življenjskega sloga z več prostega časa in večjo družbeno močjo žensk in otrok ter višjim standardom družbe, ki se je spreminjala v porabniško. Arhitekti in oblikovalci so se ob upoštevanju načel funkcionalizma navezovali pretežno na skandinavsko oblikovanje. Razvoj cenovno dostopnega sestavljivega pohištva so omogočili tehnološki razvoj z novimi obdelovalnimi tehnikami in tovarne za

velikoserijsko proizvodnjo. Pohištvo slovenskih lesnopredelovalnih podjetij je bilo primerljivo z evropskim.

Daša Ličen z natančno analizo razkriva izvozno trženje danskega *hygge*, označevalca z izmuzljivim označencem. Neprevedljivi *hygge* naj bi pomenil umetnost dobrega življenja, kar vključuje udobje in prijetno vzdušje, s čimer tvori zgodbo blagovne znamke, ki trži *hygge* izdelke (dišeče sveče iz naravnih sestavin, skandinavske kulinarične dobrote, leseno pohištvo, pletene nogavice in odeje v pastelnih barvah), za dosego *hygge* stanja, nasprotnega vročici vsakdanjega porabništva. *Hygge*, ki je nasproten vsemu materialnemu, menda ni mogoče kupiti z denarjem, a kaže, da lahko pripomore k *hygge* okoliščinam. Uspešnemu izvoznemu trženju »danskega udobja«, ki ga nudi nostalgичno vračanje »v dobre stare čase«, fantazija idealizirane preteklosti, ki gotovo ima svoj *raison d'être*, se je nazadnje pridružilo še trženje *lykke*, »danske sreče«. Za avtorico prispevka poglobljenje *hygge* ne pomeni nujno onesnaženja izvirnega *hygge*, a vendarle poziva kupca »danskega udobja« k političnemu razmisleku.

Veronika Zavratnik v svojem prispevku na primeru obutve, predvsem *allstark*, pokaže na preplet funkcionalne in simbolne vloge, ki jo imajo sestavine oblačilne kulture v procesu istovetenja, razločevanja in razkazovanja pripadnosti ter na njihovo evokativno moč zaradi čustvene zasedbe. Avtorica omenja tudi svojevrsten proces personalizacije, ko se obuvalec z redno rabo lahko preoblikuje in postane »del telesa«. V prispevku najdemo kratko zgodovino obuvanja, opredelitev obuvalec v kategoriji vsakdanjika ter zaznamek o rasti količine kupljenih obuval v sodobnosti in hkrati še vedno živahni čevljarški obrti zaradi podaljševanja uporabnosti čustveno dragocenih obuval. Navedeni prispevki nam razgrinjajo: nastanek porabniške kulture ob prelomu 19. v 20. stoletje v mestih kot del širšega procesa modernizacije družbe, preoblikovanje (gospodinjskega in gospodarskega) vsakdanjika zaradi

tehničnih in tehnoloških novitet, poudarjeno spolno in razredno istovetnost in razlikovanje na temelju porabništva in obrnjeno stran puritanske etike, ki sicer časti skromnost, a je zanjo značilna (prisilna) razsipnost. Porabniška kultura je kultura smetenja. Kopice

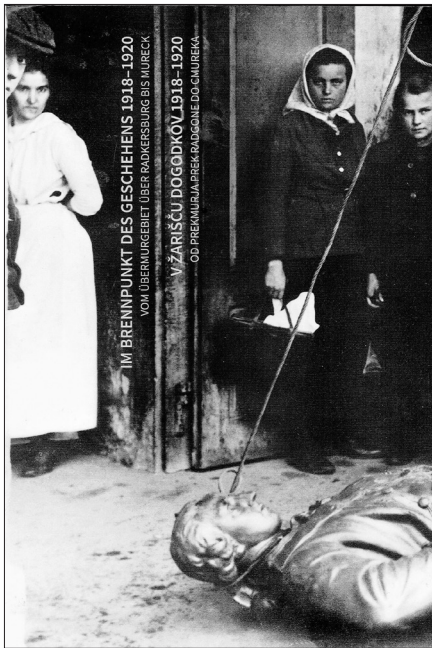
predmetov, ki nas obkrožajo, bi z drugačnimi očmi lahko ugledali kot kopice smeti. K trditvi urednika Andreja Studna, da »potrošnja blaga tvori pomemben motor tako globalne konjunkturo kot tudi nacionalnih ekonomij« (str. 5), bi lahko dodali, da je porabni-

štvo res prispevalo k udobnejšemu življenju večine prebivalstva, a da je za dobičkonosnost, ki se ne ozira na skupno dobro, vendarle najpomembnejša t. i. finančna transakcija.

BEATRIX VREČA, MARIE THERES ZANGGER, MATEJA MOČNIK (ur.):

Im Brennpunkt des Geschehens 1918–1920 vom Übermurgebiet über Radkersburg bis Mureck / V žarišču dogodkov 1918–1920 od Prekmurja prek Radgone do Cmureka

Stadtgemeinde Bad Radkersburg / Mestna občina Radgona, Radgona 2019, 360 str.

Beatrix Vreča iz radgonskega muzeja Museum im alten Zeughaus kot članica uredniškega odbora pričujočega zbornika v uvodu povzema izhodišča razprav in izpostavlja ugotovitev: »Do konca prve svetovne vojne na območju od Špilja do Radgone Mura ni bila mejna reka. Pariška mirovna pogodba 10. septembra 1919 je v 27. členu za mejo med Republiko Avstrijo in Kraljevino SHS določila glavni tok reke in

s tem grobo spremenila življenje ljudi. Radgona / Radkersburg je postala razdeljeno obmejno mesto. Ljudje na obeh straneh reke so se morali naučiti živeti z mejo.« (str. 14)

Štajerski deželni glavar Hermann Schützenhöfer v predgovoru nakazuje še eno povezovalno rdečo nit vsebine: »Leto 1918 je našo deželo potisnilo na rob Evrope in trajalo je vse do vstopa Slovenije v Evropsko unijo, da je Štajerska spet v srcu Evrope. Dvojezična publikacija ponazarja, da je Mura sicer razdelila državi, ne pa ljudi. Odnosi s sosedi niso bili nikoli prekinjeni, zgrajeni so bili mostovi in sklenjena nova prijateljstva« (str. 6).

Tretjo misel, ki je tudi navzoča v večjem delu razprav, je dodal Heinrich Schmidlechner, župan mesta Radkersburg / Radgona, ki je zbornik založilo in izdalo. Poudarja, da je »na dvojezičnost publikacije treba gledati kot na nadaljnji korak, da bi zgodovino lahko opazovali iz različnih zornih kotov, ne da bi pod vprašaj postavili skupno regionalno pripadnost« (str. 8). Kajti »mesto Radgona zdaj ni več v žarišču sporov zaradi določitve meje, ampak v središču Evrope regij nedaleč od držav Slovenije, Madžarske in Hrvaške.«

Projekt je z natisom zbornika dosegel vrhunec dejavnosti, ki jih je v jubilejnem letu 2018 izpeljal radkersburški Museum im alten Zeughaus. Organizacijsko ga je vodila avstrijska stran, zato slovenski udeleženci niso prispevali svojih uvodnih razmišljanj, so pa bili v večini med avtorji in avtoricami razprav, ki sta jih iz slovenščine v nemščino in obratno prevedli Andreja Haberl - Zemljčič in Nina Zavašnik. Za vse velja, da kot prebivalci širšega območja dogajanja dobro poznajo kraje in razmere na obeh bregovih Mure v letih, ki jih obravnavajo. Hermann Kurhaus, Marie Theres Zangger, Dragan Potočnik, Mateja Potočnik, Franz Josef Schober, Dušan Ščap, Metka Fujs in Ivan Rihtarič so po stroki večinoma zgodovinarke in zgodovinarji, vendar se nekateri v svojih razpravah vsebinsko dotikajo tudi pravnih vidikov, etnologije in drugih področij. Spreminjanje vojaških in političnih razmer na spornem območju levega brega Mure z Radkersburgom in okoliškimi kraji ter za Apaško kotlino na desni strani je zdaj kazalo, da bo v celoti ali večinoma pripadlo nemškoavstrijski, v naslednjih dneh pa slovenski oziroma SHS strani, kar je seveda močno vplivalo na razpoloženje in vedenje voja-